

Politikers retoriska självförsvar under mediedrev

Hur statusläran kan ge ny kunskap om politiska intervjuer

Peter M. Dahlgren

Abstract

Under 2011 var de svenska riksdagspolitikerna Carl Bildt (M) och Håkan Juholt (S) utsatta för mediedrev. Båda blev relativt hårt kritiserade i medierna, men endast Bildt kunde sitta kvar som utrikesminister medan Juholt avgick som Socialdemokraternas partiledare. Med hjälp av statuslärans fyra status visar denna retoriska analys att journalisternas frågor under mediedreven ofta handlade om moral och värderingar. Bildt pratade mer eller mindre uteslutande om fakta och hur fakta ska tolkas, vilket gör att han har stora möjligheter att styra undan journalisternas kritik. Juholt pratade huvudsakligen om moral och värderingar, vilket innebär att han godkänner journalisternas inramning av frågan och tar på sig skuld när det inte nödvändigtvis finns någon. Analysen visar hur statusläran kan användas för att analysera grundantaganden i en intervju eller debatt, liksom hur statusläran kan ge nya insikter till framning.

Keywords: politisk retorik, statusläran, stasis theory, kategoria, apologia, framing, kriskommunikation

Inledning

Våren 2011 tillträdde Håkan Juholt som ny partiledare för Socialdemokraterna. Under sommaren och hösten blev han granskad av journalister som bland annat visade att han fått 160 000 kronor för mycket i bostadsersättning av staten för sin övernattningslägenhet. Ungefär samtidigt blev Carl Bildt, moderat utrikesminister, också granskad av medierna efter att två frilansjournalister greps i Etiopien när de skulle undersöka oljebolaget Lundin Petroleum's affärer i Afrika. Bildt hade varit styrelseledamot för bolaget innan han tillträdde i regeringen 2006. Bildt kritiserades för jäv när han försökte få journalisterna fria, då många ansåg att han kunde vara partisk till förmån för Lundin Petroleum, snarare än att hjälpa journalisterna i sin roll som utrikesminister. Både Juholt och Bildt blev kritiserade i massmedierna, men det var bara Juholt som till slut avgick. Denna analys ska försöka utreda vad som skiljer deras olika retoriska strategier åt.

Problemformuleringen som står i blickfånget för denna analys är: *Vad skiljer Bildts från Juholts retorik under mediedreven enligt statusläran?*¹ Vad som är sant och vad som är hållbara argument är med andra ord irrelevant, utan det är *sättet* att argumentera som står i fokus. Samtidigt försöker jag beskriva hur medierna gestaltar kriserna. Ak-

törerna och medierna påverkar varandra i ett dialektiskt förhållande, vilket innebär att journalisternas frågor (och deras framing) även tas i beaktande i sin roll som ”åklagare”.

Statusläran som teoretisk utgångspunkt

Alla frågor som debatteras handlar om att en person kommer med ett påstående och att en annan person förnekar det.² Så det första som måste ske i varje debatt är att komma överens om *vilken* fråga debatten handlar om.³ Statusläran, eller stasisteorin, handlar om att identifiera ett av fyra status som en dispyt handlar om. Det latinska ordet *status* (grekiska *stasis*) betyder ställning, och är på det sätt vilka trupper placerade sig inför en strid. Det ger också den som ska försvara sig från kritik fyra olika strategier. Det är logiskt sett omöjligt att försvara sig och säga emot på något annat sätt än genom dessa fyra status,⁴ vilket gör att läran är användbar inom alla typer av debatter där det råder oenighet. Statusläran är därför relevant för att analysera Bildt och Juholt som är ”åtalade” i massmedierna.

Tabell 1. Statusläran och de fyra typer av status en dispyt kan handla om.

Frågor för att finna status	Typ av status	Argumentationsstrategi
1 Gjorde personen det?	fakta	bevisande
2 Vad gjorde personen?	definition	definierande
3 Var det rätt eller lämpligt?	kvalitet	värderande
4 Är detta rätt plats för sakfrågan?	procedur	överförande

Låt oss ta ett exempel. Ett dödande kan handla om huruvida det ägt rum (fakta), om det ska betraktas som mord, dråp eller självförsvar (definition – motsvarande *primary definer*),⁵ om det var rätt eller lämpligt att begå handlingen (kvalitet) samt om frågan ska avgöras av tingsrätten eller något annat slags forum (procedur). Även byte av ett ämne till ett annat är ett överförande status (procedur).⁶ Man rör sig alltså fortskridande från 1 till 3. Om man väljer att ”strida” från kvalitet, så har man alltså implicit godtagit fakta och definition.

Den viktigaste faktorn för att bestämma status är inte det ursprungliga första påståendet som en person kommer med (exempelvis journalistens fråga), utan respondentens svar på det påståendet. Det är alltså Bildt och Juholt som ansvarar för att lämpligt status används (och därmed hur intervjun utvecklas).

I regel är det så att ju länge fram man rör sig på statusläran, desto riskablare blir argumentationen.⁷ Det är den generella regeln. Andra forskare hävdar dock att det snarare är procedur som är starkast.⁸ Det kan alltså vara bra att överföra diskussionsämnet, alltså hävda att det är fel forum för debatten, och på så vis tillbakavisa kritiken. Oavsett vilken forskare man lyssnar på, är de överens om att kvalitet är den minst lämpliga strategin, följt av definition. Om man kan visa att fakta är fel, eller ämnet kan överföras, så är debatten över. Om definitioner kan man däremot alltid tvista, liksom händelsers lämplighet. Jag vill därför sluta mig till en modifierad ordning, att fakta (1) är starkast, följt av procedur (4), definition (2) och sist kvalitet (3). Varje status ger sedan råd om hur man bör hantera kritik, se Johannesson (2006) eller Lindqvist Grinde (2005; 2008) för en djupare genomgång.

Statusläran är bredare än exempelvis *image repair theory* eftersom den förra handlar om all oenighet. Oenigheten kan förstås mynna ut i en kris, men det är ändå statusläran som bestämmer ramarna för debatten.⁹ Statusläran är också dubbelriktad. Medan *image restoration strategies* syftar till att återupprätta ett sargat rykte¹⁰ – den tar aktörens perspektiv – handlar statusläran om kärnan i *sakfrågan*.¹¹ Statusläran kan därför användas för att analysera *båda* parter i en diskussion. Det är därför möjligt att på ett neutralt sätt beskriva sakfrågan i dispyt. Läran ger också en ”förfinad begreppsapparat för analysen av hur olika debattörer väljer att placera sig när betydelsen av olika begrepp och värdeord diskuteras och omförhandlas i det offentliga”.¹²

Journalisternas frågor kan även studeras genom *presuppositioner*, vilket är underförstådda påståenden som genom yttranden av andra påståenden antas vara sanna.¹³ ”Har du slutat slå din fru?” innehåller presuppositionen att personen slår sin fru, samt därefter frågan om han har slutat med det. Svarar man ja eller nej på frågan medger man alltså implicit misshandel. På detta vis blir presuppositioner en central del i framing,¹⁴ och ett sätt att empiriskt undersöka framing i journalisternas frågor. Med andra ord blir presuppositioner en operationalisering av framing.

Det är få som tillämpat statusläran i medie- och kommunikationsvetenskaplig forskning tidigare. De som gjort det har i regel fokuserat på ett försvarstal i taget utan att ta hänsyn till förändringar över tid.¹⁵ Bill Clintons försvarstal är dock ett undantag, när han 1998 anklagades för att ha haft sexuella förbindelser med Monica Lewinsky. Clinton anpassade sitt försvar varefter som ny information blev tillgänglig under de drygt 20 försvarstal han höll.¹⁶ Andra har använt statusläran i kvantitativa textanalyser av böcker.¹⁷ Forskningen om statusläran som teori handlar huvudsakligen om att försöka förstå vad de antika grekiska texterna egentligen menade och hur de kan tolkas.¹⁸

Metod

Materialet består av Bildts och Juholts framträdanden i tv och radio där de möter journalisterna i en dialektisk process.¹⁹ Urvalet sker tidsmässigt i direkt anslutning till de försvarstal som Bildt och Juholt höll, från när Juholt tillträdde som partiledare samt till hans avgång, januari 2012. Vad gäller Bildt så sker urvalet fram till april 2012 av praktiska skäl. Urvalet sker från tv-medier som har stor spridning nationellt, TV4 och SVT, men även Aftonbladets och Expressens webb-tv. Sveriges Radio är av intresse av samma skäl som för tv-debatten. De argument som sedan analyseras, huvudsakligen med Toulminmodellen,²⁰ är huvudargumenten för *sakfrågan* i respektive debatt. Det är det ämne som debatten huvudsakligen handlar om, och det som den är inramad att handla om.

Det är värt att notera att studien enbart tittar på aktörernas krishantering ur ett reaktivt perspektiv, inte proaktivt.²¹ Skrivna text har uteslutits från studien eftersom det saknas en explicit debattsituation.

Resultat

Här presenteras först Bildt och därefter Juholt och deras respektive kriser i kronologisk ordning. Sist följer en jämförande sammanfattning.

Bildt överför frågan om Lundin Petroleums affärer

Bildt intervjuas i Skavlan under hösten 2011.²² Programledaren Fredrik Skavlan frågar Bildt om det är något problem för Bildt att frågan om Etiopiensvenskarna kommer upp hela tiden. Bildt svarar att det kan bli ett problem om det påverkar trovärdigheten, men att man får titta på sakförhållandena. Då börjar Bildt prata om Lundin Petroleums affärer med Norge. Här har vi alltså ett överförande status (procedur). Skavlan pratar om händelserna i Afrika medan Bildt börjar prata om Norge.

Skavlan: Men tycker du att det är orimligt att man undrar? Du satt ju i styrelsen?

Bildt: Jamen... Ja, men... Om bolaget fanns där, men dom finns ju inte där.

Skavlan: Men ett dotterbolag till bolaget du jobbade för fanns ju i Etiopien.

Bildt: Såvitt jag förstår – men ta reda på det, jag vet inte – så finns dom där inte i dag.

Skavlan: Jag har det, och du satt i styrelsen för ett företag vars dotterbolag fanns där.

Bildt: Nej.

Skavlan: Det är den informationen jag har fått.

Bildt: Ja, men det är fel.

Här förhåller sig Bildt kring statuslärans fakta. Han avfärdar ett påstående som osant, vilket innebär att det inte finns fler alternativ för Skavlan än att gå vidare till nästa fråga, eller utmana Bildt om det verkligen förhåller sig så. Det finns därför ingen möjlighet för Skavlan att ställa fler frågor som kan leda längre ”fram” på statusläran, det vill säga till definition eller kvalitet. Det går nämligen inte kalla Bildts handlingar rätt eller fel om vi inte först vet vilka handlingar han har begått.

Men Bildt har också fört in en mångtydighet. Skavlan pratar om bolaget *fanns* där vid tillfället Bildt satt i styrelsen, medan Bildt säger att de inte *finns* där nu. Bildt byter från att prata om dåtid till nutid. När Skavlan säger att han har kollat upp det och säger ”fanns där”, så pratar Skavlan fortfarande om dåtid. Men det är inte helt uppenbart vad Bildt svarar på. Han kan därför svara på frågan med ett enkelt ”nej”. Samma mångtydighet använde även Clinton under Lewinskyaffären när han fick frågan om han *hade* en relation med Lewinsky, då han konsekvent svarade med att han inte *har* en relation.²³ Dessa små detaljer kan vara avgörande för att upprätthålla ”flyktvägar” för senare bruk.

Några dagar senare, efter Bildts framträdande i Skavlan, så visar SVT Rapport ett inslag där de ifrågasätter Bildt.

Förra helgen sa Carl Bildt i SVT:s Skavlan att Lundin Petroleum inte *fanns* i Etiopien, men i måndags kunde Rapport visa att Lundinfamiljen *har* stora intressen där.

Via stiftelser är familjen den enskilt största aktieägaren i både Lundin Petroleum och Africa Oil som i dag driver verksamhet i Etiopien.²⁴ [mina kursiveringar]

Här blandar SVT dåtid och nutid. Bildt har sagt att bolaget inte *fanns* i Etiopien (och att han var osäker på om de *finns* där nu), medan SVT säger att bolaget *finns* i Etiopien. Det är fastställt att bolaget ifråga har funnits i Afrika vid något tillfälle.²⁵ Det som är dispyten är huruvida företaget fanns där under tiden Bildt var styrelsemedlem. SVT visar dock endast att företaget fanns där *efter* att Bildt tillträtt Reinfeldtregeringen. Formuleringen ”men i måndags kunde Rapport visa [...]” kan dock leda lyssnaren till tolkningen att ny och motstridig information har avslöjats, som motsäger Bildt. Det är i linje med vad Jessen och Fladmoe skriver (2012, s. 60), nämligen att under tiden som de mest resurs-

starka nyhetsorganisationerna tar fram ny information, så omtalas och berättas det som redan är känt i ny form. Nyheten ser alltså ut att växa. Man kan därför se ett överförande status även hos SVT (procedur), nämligen frågan om huruvida Lundin Petroleum har haft intressen i Afrika, snarare än huruvida Bildt var involverad i Afrikaaffärerna.

Sedermera visar det sig senare att Lundin Petroleum faktiskt har haft någon slags verksamhet i Afrika under Bildt-tiden. När Expressen TV frågar Bildt om dessa uppgifter så säger han att det inte var frågan om någon *verksamhet* i Etiopien, utan *förstudier*.²⁶ Här har Bildt med andra ord ”flyttat fram” på statusläran, från fakta till definition. Samtidigt säger Bildt att han inte får uttala sig om styrelsens beslut på grund av bolagsordningen,²⁷ utan hänvisar i stället till den verkställande ledningen (procedur). Det är alltså *situationen* som dikterar försvaret. Journalisten ställer ytterligare en fråga: ”Om du nu var med och fattade beslut om de första inledande insatserna i Etiopien för Lundin Petroleums del, har du då förståelse för att det väcker frågor hemma?”. Detta besvarar Bildt med ett kort och nekande ”nä”, varefter som han övergår till ett annat ämne. Intervjun stannar alltså på fakta och definition, och går aldrig vidare till kvalitet. Om vi återgår till Skavlan igen så frågar Skavlan vidare, medan Bildt byter ämne:

Skavlan: Det jag undrar är hur du känner när frågan om din opartiskhet reses jämt.

Bildt: Nej, men stopp och belägg. Så resonerar aldrig jag. För jag tycker sakförhållanden är det viktiga. Du måste i varje... [avbryts]

Skavlan: Det inser jag, men det är inte frågan.

Bildt: Jo. Det är det som är frågan.

Skavlan: Nej, det är det inte!

Bildt: Det är möjligt att du inte tycker det, men får jag då förklara lite. För mig är det oerhört viktigt att sakförhållandena är rätt och riktigt. Jag hade aldrig kunnat engagera mig i politiken om jag inte hade haft ett starkt engagemang [...] [långt resonemang om hans politiska övertygelser]

Inledningsvis lyckas Bildt avfärda frågan genom att byta ämne från känslor (procedur). Därför finns det ingen möjlighet för journalisten att fortsätta ställa frågor som går vidare på satusläran då ämnet ändrats. I varje oenighet måste man nämligen först vara överens om status, annars bildas en ny metadebatt för att bestämma det. Det är tid som det inte finns utrymme för i massmediernas format, och det innebär att Bildt får möjlighet att prata om det han vill prata om.

Bildt överför frågan om vapenexport

Regeringen 2005 tecknade ett avtal om att låta Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI) hjälpa Saudiarabien bygga upp en vapenindustri. Nyheten avslöjades av Sveriges Radio under mars 2012, som intervjuade Bildt via telefon.²⁸ Journalisten frågar om det är *rätt* att bygga en vapenfabrik, medan Bildt svarar med att han inte tror det *finns* någon vapenfabrik. På följdfrågor svarar han att den socialdemokratiska regeringen har ingått ett avtal, och avtal är något som man håller.

Journalist: Men kan du inte svara på frågan i stället?

Bildt: Jo, men det kanske är inte det som är det politiskt viktiga. Det politiskt viktiga är att avtalet finns. Det tar regeringarna ansvar för. Hur detaljerna av detta är genomförda, det får andra pröva.

Journalist: Men nu svarar du inte på min fråga. Nu undrar jag vad du tycker. Ska vi hjälpa dom att bygga den här fabriken?

Bildt: Jamen, jag svarar på avtalet...

Journalist: Jamen, jag frågar om du tycker att vi ska hjälpa dom att bygga den här vapenfabriken?

Bildt: Jag har ingen kunskap om vilken fabrik du talar om. Däremot vet jag vad som står i avtalet. Och det tycker jag vi ska fullfölja.

Bildt använder konsekvent första status (fakta) genom att ifrågasätta journalistens inramning av frågan. När journalisten ställer en fråga om värdering (kvalitet) – ska fabriken byggas eller ej – så överför Bildt frågan till ett annat ämne (procedur) – ska ingångna avtal hållas eller ej.

När TV4 frågar honom efter en partiledardebatt i riksdagen en dryg månad senare,²⁹ så godkänner Bildt att han röstade igenom beslutet, och han godkänner implicit journalistens fråga om ett beslut om en ”anläggning med byggnader” (fakta), men han godkänner däremot inte *vad* anläggningen ska kallas (definition). Han menar att det inte är någon vapenfabrik eftersom de inte tillverkar vapen – underförstått att en byggnad som används till *reparation* av vapen inte kan kallas vapenfabrik. Men Bildt svarar i stället på om fabriken existerar (procedur). I de två sista meningarna i citatet ovan svarar han på den större frågan, som debatten i stort handlat om i medierna, om Sverige bör bygga en vapenfabrik. Den frågan blir därmed lättare att vederlägga eftersom Bildt menar att fakta och definition är felaktiga.

Bildt överför frågan om övervakning till Telia Sonera

Tv-programmet Uppdrag granskning avslöjade att Telia Sonera låtit ryska staten spåra regimkritiker genom teleföretagets nätverk. Bildt får frågan under en presskonferens på UD om det är rätt. Han säger att han inte kan uttala sig om vad som skett förrän han har satt sig in i detaljfrågorna och att han först vill höra Telia Sonera uttala sig.³⁰ Han menar att varje fall är unikt med unika fakta och då han inte vet några detaljer, för han över debatten till Telia Sonera. Hela presskonferensen kretsar alltså kring ett överförande status (procedur).

Rätt eller fel med klustervapnen ingen fråga för Bildt

Ekots lördagsintervju med Bildt är en bra sammanfattning över hur statusläran fungerar och hur Bildt argumenterar.³¹ Frågan som debatteras är varför inte Sverige godkänt ett avtal om nedrustning av klustervapen i världen.

Journalist: Men om ett femtiotal andra stater har gjort det före Sverige, varför är vi så långsamma?

Bildt: Därför att vi är en rättsstat. I fall du tittar på den här... [avbryts]

Journalist: Är Norge ingen rättsstat?

Bildt: Jodå. Men på olika sätt. Det tar ibland lite längre tid för oss att ratificera.

Journalist: Är ditt UD mer byråkratiskt än det norska?

Bildt: Nej, det är inte UD. Detta är nog Justitiedepartementet rätt mycket.

Bildt använder metodiskt första status. Sverige är en rättsstat, därför har vi inte godkänt avtalet lika snabbt som de andra (fakta). Men Norge är också en rättsstat. Då säger Bildt

att Sverige skiljer sig på något sätt (definition). Journalistens fråga om huruvida svenska UD därmed är mer byråkratiskt (kvalitet) avfärdas med att det inte är UD som sköter det (fakta). Frågorna rör sig successivt framåt på statusläran, från fakta till definition och till sist kvalitet, medan Bildt avfärdar samtliga frågor vad gäller fakta och definition.

Det är väldigt sällan Bildt tillåter diskussionen att kretsa kring ett kvalitativt status – jag har inte kunnat belägga något tillfälle empiriskt.³² Då är utrymmet för moraliska frågor begränsat och därmed också det som kan mynna ut i personliga skandaler. Låt oss övergå till Socialdemokraternas dåvarande partiledare Håkan Juholt.

Juholt säger att sårbons brott borde tagits upp för partistyrrelsen

I kronologisk ordning ska jag här redogöra för vilka status Håkan Juholt huvudsakligen använder.

TV4 Nyheterna intervjuar Juholt med frågan ”varför informerade du inte valberedningen om att din särbo är dömd för bedrägeribrott?”, varpå Juholt svarar att det inte fanns i hans huvud, att det låg flera år tillbaka i tiden och att han hade fullt upp med andra saker.³³ Journalistens fråga presupponerar att Juholt ska berätta om sambons bedrägeribrott. Då Juholt hänvisar till andra faktorer som tagit hans uppmärksamhet är det ett kvalitativt status (*remotio criminis*). På följdfrågan, om han inte borde informerat valberedningen, instämmer han men förklarar att hans sambo inte har något politiskt inflytande. En mer lämplig strategi för att ”döda” sådana frågor vore att ifrågasätta presuppositionen. Då skulle själva frågan (”varför har du inte gjort det?”) kunna bemötas på status om fakta, exempelvis med motfrågan ”varför skulle jag göra det?”. I stället accepterar Juholt journalistens presupposition och därmed också att familjens brotts-historik ska tas upp inför valberedningen. Då han inte gjort det, måste han följaktligen brustit i sitt omdöme (kvalitet).

Juholt överför frågan om Jas Gripen ska skickas till Libyen

I SVT Agenda maj 2011 intervjuas Juholt om Socialdemokraternas politik.³⁴ Huvuddelen av intervjun kretsar kring frågan om Juholt vill låta Jas Gripen-plan vara kvar i Libyen efter att de slagit ut Ghadaffis styrkor. Juholt svarar bland annat med att flygvapenzonen ska avslutas och att Socialdemokraterna står fast vid sitt besked och att de varit tydliga, samt att det är en fråga för statsministern (procedur). Frågan återupprepas av journalisten strax därpå, varpå samma svar upprepas av Juholt i en varierad form, men överförandet till statsministern tas inte med. Juholt svarar inte på frågan tre gånger i rad och säger till slut att han inte tänker svara på frågan. Han försöker alltså använda procedur, men gör det inte lika konsekvent som journalistens återupprepning av frågan.

Juholt erkänner för mycket hyresersättning

Under hösten 2011 höll Juholt en presskonferens efter att Aftonbladet avslöjade att han hade fått drygt 160 000 kronor för mycket i hyresersättning.³⁵ Presskonferensen sändes i alla större medier och Juholt berättar att han trodde att han gjorde rätt, men att han inte tagit del av reglerna.

Journalist: När du fick det här formuläret i somras av riksdagsförvaltningen när dom uppmanar dig att kryssa i en ruta, hela kostnaden eller halva kostnaden, då

kryssade du i hela kostanden. Ställde du dig inte frågan då varför det fanns två rutor att kryssa i?

Juholt: Nej, det gjorde jag inte. [...] jag har missat detta, jag borde ha känt till reglerna på ett annat sätt, jag är ledsen för det och kommer självklart omedelbart betala tillbaka detta.³⁶

Först och främst, det fanns inga rutor för att markera hela eller halva kostnaden. Det fanns däremot två rutor för att fylla i om hushållsel ingår i hyran eller ej.³⁷ Journalisten ställer alltså en felaktig fråga (presuppositionen är osann) och Juholt accepterar frågan. Han skulle kunna avfärda journalistens fråga på första status (fakta), och därefter styra in debatten på otydliga rutiner. I stället blir det osanna påståendet inramningen för diskussionen och han tvingas därför säga att han missat reglerna och att han ångrar detta (kvalitet).

Eftersom journalisten uppenbarligen brustit i sin källgranskning, så kommer informationen troligtvis från en källa, säkerligen en politisk motståndare. Det leder till att informationen får en inbyggd frame.³⁸ Det är dock inte nödvändigtvis så att journalisten ljugit eller utelämnat något (*content bias*), utan det kan vara fråga om att "motivationen och attityden hos journalisten är oavsiktligt inflytelserika" (*decision-making bias*).³⁹

Det inleddes en förundersökning mot Juholt om bedrägeri, men den lades ned eftersom det inte fanns vare sig någon praxis eller några tydliga regelverk.⁴⁰ Det är alltså inte alldeles uppenbart att Juholt gjorde fel, åtminstone juridiskt, men eftersom han bad om ursäkt så godkände han att ett moraliskt fel hade begåtts (kvalitet). Hanteringen leder ofrånkomligen till en kris som inte behövde existera. Som Benoit säger vad gäller kriskommunikation, "perceptioner är viktigare än realiteten".⁴¹

I en intervju i Expressen utvecklar Juholt sitt resonemang.⁴² Han börjar inledningsvis dementera första frågan om varför han inte reagerade på påpekanden från partiets internredovisning om att han tagit emot för stora bidrag. "Det är en lögn", säger Juholt.⁴³ En kraftig dementi sker inledningsvis (fakta), varefter som han säger att handlingen är felaktig men skedde med goda syften (kvalitet, mer specifikt *purgatio*). Efterhand som intervjun löper gör han även en "pudel" och ber om förlåtelse (*deprecatio*). I båda fallen, vid presskonferensen och Expressen-intervjun, landar Juholt i ett kvalitativt status. Om han hade lagt mer fokus på definition, genom att ifrågasätta hur han kan ha ansvar i något som är otydligt, finns det anledning att anta att han skulle klara sig bättre.

Men Juholt använder sig också av procedur. Inför ett pressuppåd i riksdagshuset två dagar senare får han frågan om han kände till det tidigare påpekandet om för mycket bostadsersättning. Juholt säger att han inte får uttala sig eftersom det pågår en förundersökning (procedur).⁴⁴

Juholt erkänner faktafel – men att det gjordes medvetet

Under Folk och försvar-konferensen i Sälen under januari 2012 påstod Juholt att regeringen drivit igenom en "helt ny försvarspolitik endast med stöd av Sverigedemokraterna".⁴⁵ Problemet var att Sverigedemokraterna inte ens fanns i riksdagen då. Juholt förtydligade sig sedan och sa till TT att han "medvetet uttryckt sig drastiskt för att belysa minoritetsregeringens problem och att han självklart kände till att Sverigedemokraterna inte satt i riksdagen förra mandatperioden".⁴⁶ Här landar Juholt i ett kvalitativt status (*purgatio*) eftersom han erkänner skuld, men hävdar att syftet var gott.

Sammanfattning

Bildt avbryter omedelbart en fråga som han menar är felaktig (vad gäller fakta eller definition) och överför debattfrågan till det ämne som han vill prata om (procedur). Om journalisten inte håller med Bildt, så måste de lösa frågan om vilken fråga de ska vara oeniga om, och vilket status debatten ska handla om. När Bildt ifrågasätter frågan kan han på så vis kasta en viss skepsis över den. Om journalisten inte ställer sin fråga igen, kan det också ge intrycket att Bildt hade rätt i sin kritik av frågan. Bildt avfärdar många påståenden, vilket kräver att journalisten måste kunna ge belägg för sina påståenden. Om Bildt visar sig ha fel i sitt avfärdande så säger han ”okej då” och strider så att säga från nästa status, vilket gör att han kan anpassa sitt försvar efter ny information. En intervju med Bildt blir därför en långdragen process eftersom varje påstående måste beläggas, och journalisten får sällan tid att diskutera värderingar (kvalitet). Sådana försök avfärdas av Bildt med att man måste se till fakta. Det blir samtidigt möjligt för Bildt att styra undan kritik genom att hävda att journalisterna inte gör sitt jobb ordentligt genom att påpeka hur länge ett mediedrev pågår utan konkreta resultat.

Juholt verkar å andra sidan ofta acceptera påståenden (fakta och definition). I fallet med bostadsaffären får Juholt försvara sig hur han kunde missa två tydliga rutor – som inte existerade. Det blir därför uppenbart att små misstag kan starta, eller vidhålla, ett mediedrev som inte nödvändigtvis behövde existera. När Juholt använder procedur gör han det inte konsekvent genom att försöka få journalisten på samma spår. Han säger sitt budskap *oavsett* vad frågan som ställdes handlar om (Agenda-intervjun). Det gör att Juholt använder ett status som inte överensstämmer med status i journalistens fråga. Därför är det befogat av journalisten att ställa frågan igen, eftersom Juholt inte gjort något försök att besvara frågan, kritisera frågan (fakta eller definition) eller överföra frågan på ett lämpligt sätt (procedur).

Tabell 2. Bildt respektive Juholts val av status enligt statusläran

Händelse	Bildt	Juholt	Händelse
Fråga om koppling till Lundin Petroleum ⁴⁷	1 (4)	3 (borde valt 1)	Särbons bedrägeribrott ⁴⁸
Om Lundin Petroleum var i Etiopien eller ej ⁴⁹	1	4	Jas Gripen-planen ⁵⁰
Lundin Petroleums ”förstudier” i Etiopien ⁵¹	2	3 (borde valt 1)	Presskonferens om bostadsaffären ⁵²
Jävanklagelser för Lundin Petroleum ⁵³	1	1 (3)	Intervju efter bostadsaffären ⁵⁴
Vapenfabriken i Saudiarabien ⁵⁵	1 (2, 4)	3	Folk och försvar-konferensen ⁵⁶
Telia Sonera ⁵⁷	4		
Ekots lördagsintervju om klustervapen ⁵⁸	1 (2)		

Siffrorna motsvarar lägsta använda status för dispyten ifråga. Övriga använda status inom parentes. Förklaring: 1=fakta; 2=definition; 3=kvalitet samt 4=procedur. Ju lägre nummer, desto starkare försvar (undantaget är 4 som också räknas som starkt). Bildt använder inte 3, vilket Juholt gör i större utsträckning.

Det är dock viktigt att påpeka att kriskommunikationen måste utgå från den specifika situationen och inte från ett nolläge. Man kan inte jämföra Bildts val av status med Juholts val av status, i en annan situation som har andra fakta, utan man måste jämföra status i förhållande till *sakfrågan*. Det är därför viktigt att tolka resultaten i enlighet med statusläran kontra sakfrågan och tid – *inte* Bildt kontra Juholt. Det man däremot bör titta efter är förflyttningar av status över tid.

En annan viktig poäng är att Bildt besvarar frågor exakt så som de är formulerade, medan Juholt besvarar dem så som de är tänkta, med underförstådda antaganden (presuppositioner och framing). En fråga som ”hur mår du i dag?” kan man exempelvis besvara exakt så som den är formulerad, men man kan också se frågan i ett större sammanhang och vad frågan egentligen handlar om med de underförstådda antagandena. Om en av aktörerna har en tuff tid bakom sig och får frågan ”hur mår du i dag?”, så är det underförstådda snarare ”du har varit med om väldigt mycket turbulens – hur mår du i dag?”. Jag hävdar alltså att Bildt svarar på frågans exakta formulering, medan Juholt svarar på den tänkta frågan. Det får till följd två saker. Det ena är att Bildt kan avfärda betydligt fler frågor tidigt på statusläran (fakta) medan Juholt accepterar presuppositionen som finns i frågan. Det andra är att Bildt kan infoga en mångtydighet som kan visa sig vara användbar senare. Bildt är också konsekvent med att säga att man ska titta på fakta, vilket sällar bort frågor om moral, känslor och värderingar (kvalitet). Alla försök, från journalisternas sida, till att fråga om moral bemöts med ett överförande status (procedur). Det innebär att han uteslutande kan använda starka status och rama in sakfrågan till sin fördel. Följaktligen har vi identifierat två kännetecken till varför Bildts retoriska försvar är starkt: Han besvarar frågan så som den är ställd, inte så som den är tänkt, och han pratar konsekvent om fakta, vilket utelämnar kvalitet.

Diskussion

Frågan som ställdes inledningsvis var *vad skiljer Bildts från Juholts retorik under mediedreven enligt statusläran?* och tog sin utgångspunkt i statuslärans fyra status: fakta, definition, kvalitet och procedur. Status är ett sätt att fånga kärnfrågan i en dispyt (intervju, debatt etc). Fakta och procedur räknas som starkast status.

Carl Bildt har i regel bemött kritik tidigt på statusläran (fakta) och förflyttat sig varefter som ny information blivit tillgänglig (definition), vilket också är den mest effektiva strategin.⁵⁹ Bildt erkänner sällan skuld (kvalitet), men det beror i regel inte på att han undviker skuldfrågan, utan han avfärda den som irrelevant eller visar att journalisten har fel tidigare på statusläran (fakta eller definition). Om Bildt endast håller sig till fakta under kriser, så kan han alltid avfärda värderingar av hans handlande på två sätt. För det första kan han säga att de moraliska frågorna ursprungligen kommer från de politiska motståndarna, och därmed tillhör det ”politiska spelet” (underförstått att de är substanslösa). För det andra, om en journalist gör likadant kan han hänvisa till att journalisten inte förhåller sig objektiv och neutral, utan drivs av en politisk agenda.⁶⁰

Håkan Juholt erkänner däremot skuld (även då han nödvändigtvis inte har skuld) men hävdar att handlingarna oftast skedde med gott syfte (kvalitet). Juholt har vid minst ett tillfälle fått en fråga som varit felaktig vad gäller fakta. Bildt har, till skillnad från Juholt, omedelbart tagit udden av sådana frågor genom att ifrågasätta dess legitimitet, vilket får till följd att ingen skuld verkar ”fästa” på honom. Juholt har å andra sidan valt en strategi och hållit sig till den oavsett vilken ny information som blivit tillgänglig. Han hade därför kunnat välja en annan strategi, och därmed också förneka skuld i bostadsaffären, och på så vis tvinga journalisterna att bevisa hans skuld. När Juholt svarar på en fråga så godkänner han implicit presuppositionen av fakta och definition. Genom att ifrågasätta presuppositionen i journalistens fråga skulle han alltså kunna ”strida” från

statuslärans tidiga status betydligt oftare (fakta och definition), så att debatten inte leder vidare till skuldfrågan (kvalitet).

Slutsatsen är att en journalistisk intervju bör värderas som en debatt där *båda* parter har ansvar för att fastställa fakta, definition, kvalitet eller procedur.⁶¹ När en journalist gör en inramning av frågan så att de möjliga svarsalternativen minskar, är det respondents ansvar att se till att ”utvidga” frågan till mer lämpligt status. Med andra ord bör respondenten se till att fakta och definition är korrekta, eller neutrala, innan intervjun fortsätter vidare till kvalitet. Samtidigt visar analysen hur statusläran kan hjälpa till att identifiera de grundantaganden som parterna i intervjun eller debatten delar, exempelvis genom att analysera journalisternas frågor, vilket kan leda till en bättre förståelse för framing.

Jag vill också ifrågasätta det klassiska rådet med att välja en försvarsstrategi och hålla sig till den.⁶² I likhet med Kramer och Olson (2002) vill jag i stället lyfta fram en successiv förflyttning längs statusläran, vilket tjänar till att hantera krisen så som den *faktiskt* utvecklas och inte så som man *planerar* att den ska utvecklas. Mitt resultat är konsistent med Kramer och Olson och jag finner därför anledning att framhäva betydelsen av statusläran som analytiskt verktyg vid försvarsstrategier.

Trots att statusläran ”tillhör” retoriken är det lätt att se hur statusläran är konsistent med ett samhällsvetenskapligt perspektiv där man ser aktören systemteoretiskt som en levande organism. Organismen måste anpassa sig till miljön för att överleva och då är en adaptiv försvarsstrategi lämpligare än att bestämma sitt försvar på förhand och hoppas att verkligheten anpassar sig. En sådan ansats gör det också begripligt varför statusläran är något man alltid kan använda, även i oförberedda situationer.

Som ett försök till att bidra till den analytiska delen ska jag formulera några normativa kriterier som bör vara uppfyllda för att man lättare ska kunna analysera debatter av olika slag för att bedöma om de är fruktbara:

- a) debattörerna måste befinna sig på samma status
- b) byte till ett annat status kräver lämplig motivering (implicit eller explicit)
- c) utgångspunkten är första status (man kan alltså inte bedöma en handling som rätt eller fel om den inte först visats ha ägt rum)

När en journalist upptäcker ett ”brott” mot dessa kriterier, bör journalisten försöka styra upp intervjun på ett sådant sätt att det inte längre finns någon konflikt gentemot kriterierna. Motsvarande gäller också för respondenten. De är förvisso självklara i praktiken (”man ska inte prata förbi varandra”), men att formalisera dem gör dem mer analytiskt användbara.

Begränsningar och förslag på vidare forskning

Rättsmetaforen som används är inte helt jämförbar med debatter i massmedier. I tv och radio är utrymmet bestämt på förhand, medan det i rättsalen i princip håller på så länge det är nödvändigt. Dessutom innehåller politikerutfrågningar många olika sakfrågor och därmed många olika status parallellt, medan rättegången i regel fokuserar på ett eller ett fåtal status åt gången. Likaså finns det formella regler för hur en rättegång går till. Metaforen med åklagare och advokat är förhållandevis likvärdig, men däremot inte ramarna för debatten.⁶³ Att ifrågasätta journalistens frågor är därför

särskilt lämplig i tv, framför allt i direktsändning, där programledaren i regel måste gå vidare med nästa fråga. Studien har inte heller tagit hänsyn till om utfrågningarna har sänts live eller i efterhand (som kan klippas om), och där finns det också utrymme för mer forskning.

Jag har heller inte tagit hänsyn till krisernas art. Både Juholts och Bildts kriser är förvisso ekonomiska kriser som har med etiska normbrott att göra (*norm transgressions*), men det handlar om det abstrakta visavi det konkreta. Det går inte att lika enkelt skildra Bildts abstrakta kriser på grund av medielogiken. Samtidigt är omfattningen av kriserna relativt liten, det vill säga de gäller huvudsakligen deras personliga leverne. I en större kris, med fler personer, kan man förvänta sig att komplexiteten ökar. Studien tar dessutom endast hänsyn till reaktiv kriskommunikation, inte proaktiv.

Avslutningsvis, det vore välkommet att tillämpa statusläran som analysverktyg vid inte bara försvarsstrategier, utan fler typer av oenighet och situationer. De gamla grekerna var nog någonting på spåren ändå.

Noter

1. Mediedrev kännetecknas av vittomspännande, intensiv och kritisk rapportering, anklagelser om normbrott med många dominerande medier med samma perspektiv och journalistisk/dramaturgisk vinkel där utkomsten är osäker (Allern & Pollack, 2012, s. 22).
2. Quintilianus, *Inst. Or.* 3.5.7.
3. Jag gör ingen analytisk skillnad mellan debatt, diskussion eller intervju – de är alla underordnade argumentation och därmed statusläran.
4. Lindqvist Grinde (2008, s. 73).
5. Hall (1978).
6. Lindqvist Grinde (2005, s. 39).
7. Hohmann (2001); Johannesson (2006, s. 39f).
8. Hellspong (2001, s. 248) skriver att procedur är starkast, därefter fakta, definition och sist kvalitet.
9. Lindqvist Grinde (2008, s. 72) kallar statusläran för ”för-retorisk” – den bestämmer ramarna för debatten och vilken typ av retorik man kan lägga fram.
10. Benoit (1997, s. 179).
11. Johannesson (2006, s. 39).
12. Lindqvist Grinde (2005, s. 44).
13. Om underförstådd argumentering, se Sigrell (2001, s. 297-306).
14. Entman (1993).
15. Kramer & Olson (2002, s. 349).
16. Kramer & Olson (2002).
17. Walker & Walsh (2012).
18. Heath (1994); Marsh (2006; 2012).
19. Intervjuer, reportage, debatter etc där både fråga och svar hörs.
20. Ekström & Larsson (2010, s. 222-32); Toulmin (1958).
21. För experimentella studier kring proaktiv kriskommunikation, se t.ex. Arpan & Roskos-Ewoldsen (2005).
22. SVT (2011-10-07).
23. Kramer & Olson (2002, s. 353).
24. SVT (2011-10-16).
25. Ibid.
26. Expressen (2011-10-20).
27. Ibid.
28. SR (2012-03-06).

Tack

Författaren vill rikta ett tack till den anonyma bedömaren för bra och relevanta synpunkter samt Göran Palm, Linnéuniversitetet.

29. TV4 (2012-04-11).
30. SVT (2012-04-18).
31. SR (2011-11-26).
32. Åtminstone inte när Bildt besvarar kritik reaktivt. Han har t ex fördömt Ghaddafis angrepp på befolkningen, vilket är ett kvalitativt status.
33. TV4 (2011-03-29).
34. SVT (2011-05-06).
35. Holmqvist (2011-10-07); Thulin (2011-10-07).
36. Expressen (2011-10-07).
37. Holmqvist (2011-10-07). Blanketten förändrades januari 2012 då den ansågs otydlig. Nu finns det två rutor för hela eller halva hyreskostnaden (Olsson, 2012-01-24).
38. McQuail (2010, s. 380).
39. Ibid.
40. Åklagarmyndigheten (2011-10-14).
41. Benoit (1997, s. 178).
42. Expressen (2011-10-09).
43. Ibid.
44. TV4 (2011-10-11).
45. TV4 (2012-01-16).
46. Ibid.
47. TV4 (2011-10-06).
48. TV4 (2011-03-29).
49. SVT (2011-10-07).
50. SVT (2011-05-06).
51. Expressen (2011-10-20).
52. Expressen (2011-10-07).
53. TV4 (2011-10-22).
54. Expressen (2011-10-09).
55. TV4 (2012-04-11).
56. TV4 (2012-01-16).
57. SVT (2012-04-18).
58. SR (2011-11-26).
59. Kramer & Olson (2002).
60. Roach (2001).
61. Se dialogtyperna ”inquiry” och ”information-seeking” i Walton (2008, s. 8).
62. Kramer & Olson (2002, s. 347).
63. Roach (2001).

Referenser

- Allern, S., & Pollack, E. (2012) *Scandalous: The Mediated Construction of Political Scandals in Four Nordic Countries*. Göteborg: Nordicom.
- Arpan, L., & Roskos-Ewoldsen, D. (2005) Stealing Thunder: Analysis of the Effects of Proactive Disclosure of Crisis Information. *Public Relations Review*, 31(3), 425-433.
- Benoit, W. (1997) Image Repair Discourse and Crisis Communication. *Public Relations Review*, 23(2), 177-786.
- Ekström, M., & Larsson, L. (2010) *Metoder i kommunikationsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Entman, R. (1993) Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51-58.
- Hall, S. (1978) *Policing the Crisis: Mugging, the State, and Law and Order*. London: Macmillan.
- Heath, M. (1994) The Substructure of Stasis-theory from Hermagoras to Hermogenes. *Classical Quarterly*, 44, 114-129.
- Hellspong, L. (2004) *Konsten att tala: handbok i praktisk retorik* (2 utök. uppl.). Lund: Studentlitteratur.
- Hohmann, H. (2001) Stasis. i T. Sloane, *Encyclopedia of Rhetoric* (pp. 741-745). New York: Oxford University Press.
- Jenssen, A.T., & Fladmoe, A. (2012) Ten Commandments for the Scandalization of Political Opponents, in S. Allern, & E. Pollack, *Scandalous: The Mediated Construction of Political Scandals in Four Nordic Countries* (pp. 51-71). Göteborg: Nordicom.
- Johannesson, K. (2006) *Retorik eller konsten att övertyga*. Stockholm: Norstedt.

- Kramer, M., & Olson, K. (2002) The Strategic Potential of Sequencing Apologia Stases: President Clinton's Self-defense in the Monica Lewinsky Scandal. *Western Journal of Communication*, 66(3), 347-368.
- Lindqvist Grinde, J. (2005) Vad gäller saken? Statusläran som verktyg för retorisk argumentationsanalys. *Rhetorica Scandinavica*, (22), 33-45.
- Lindqvist Grinde, J. (2008) *Klassisk retorik för vår tid* (1 uppl.). Lund: Studentlitteratur.
- Marsh, C. (2006) The Syllogism of Apologia: Rhetorical Stasis Theory and Crisis Communication. *Public Relations Review*, (32), 41-46.
- Marsh, C. (2012) A Legal Semiotics Framework for Exploring the Origins of Hermagorean Stasis. *International Journal for the Semiotics of Law*, 25(1), 11-29.
- McQuail, D. (2010) *Mass Communication Theory* (6 uppl.). London: Sage.
- Roach, T.J. (2001) Politics: The Third Face of Power, in T. Sloane, *Encyclopedia of Rhetoric* (pp. 627-629) New York: Oxford University Press.
- Sigrell, A. (2001) *Att övertyga mellan raderna: en retorisk studie om underförståddheter i modern politisk argumentation*. Åstorp: Rhetor.
- Toulmin, S. (1958) *Uses of Argument*. London: Cambridge University Press.
- Walker, K. & Walsh, L. (2012) "No One Yet Knows What the Ultimate Consequences May Be": How Rachel Carson Transformed Scientific Uncertainty Into a Site for Public Participation in Silent Spring. *Journal of Business and Technical Communication*, 26(3), 3-34.
- Walton, D.N. (2008) *Informal Logic: A Pragmatic Approach* (2 uppl.). Cambridge: Cambridge University Press.

Massmedier

- Expressen (2011-10-07) Juholt gör en pudel. *Expressen TV*, <http://www.expressen.se/tv/nyheter/inrikes/juholt-gor-en-pudel>
- Expressen (2011-10-09) Exklusiv intervju med Håkan Juholt. *Expressen TV*, <http://www.expressen.se/tv/nyheter/politik/exklusiv-intervju-med-hakan-juholt>
- Expressen (2011-10-20) Carl Bildt om affärerna i Etiopien. *Expressen TV*, <http://www.expressen.se/tv/nyheter/politik/carl-bildt-om-affarerna-i-etiopien>
- Holmqvist, A. (2011-10-07) Bluffade – med bostadsbidraget. *Aftonbladet*, <http://www.aftonbladet.se/nyheter/skrisen/article13741591.ab>
- Olsson, L. (2012-01-24) Ny blankett för riksdagsledamöters hyresersättning. *Svenska Dagbladet*, <http://blog.svd.se/politikdirekt/2012/01/ny-blankett-for-riksdagsledamoters-hyresersattning>
- SR (2011-11-26) Världen enligt Bildt. *Sveriges Radio P1 Ekots lördagsintervju*, <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=3071&artikel=4815559>
- SR (2012-03-06) Hemlig vapenfabrik planeras i Saudiarabien: Hela intervjun med Carl Bildt om vapenfabriken i Saudiarabien. *Sveriges Radio Ekot*, <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=3437&artikel=4998896>>.
- SR (2012-03-29) Detta har hänt: Vapenfabriken i Saudiarabien. *Sveriges Radio Ekot*, <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=5017387>>.
- SVT (2011-05-05) Håkan Juholt. *Agenda*.
- SVT (2011-10-07) Carl Bildt i Skavlan. *Skavlan*.
- SVT (2011-10-16) Kritiken mot Carl Bildt växer. *Rapport*, http://svt.se/2.22620/1.2568310/kritiken_mot_carl_bildt_vaxer
- SVT (2011-12-02) Håkan Juholt i Skavlan. *Skavlan*.
- SVT (2012-04-18) Bildt passade på frågor om Telia Sonera. *Rapport*.
- Thulin, S. (2011-10-07) Juholt har fått 160 000 kronor för mycket. *Riksdag & Departement*, <http://rod.se/juholt-har-fatt-160-000-kronor-for-mycket>
- Thunberg, P., & Karlsson, K.J. (2011-10-13) Juholt fick ersättning för hyrbil och privatbil. *Expressen*, <http://www.expressen.se/nyheter/juholt-fick-ersattning-for-hyrbil-och-privatbil/>
- TT (2011-10-07) Juholt: Jag har inte haft koll på reglerna. *Dagens Nyheter*, <http://www.dn.se/nyheter/politik/juholt-fick-for-mycket-till-hyran>>.
- TT (2012-01-21) Juholt avgår som partiledare. *Svenska Dagbladet*, http://www.svd.se/nyheter/inrikes/juholt-avgar-som-partiledare_6786963.svd>.
- TV4 (2011-03-29) Juholt om sårbons bedrägeri. *Nyheterna*.
- TV4 (2011-10-06) Bildt: "Låt nu de som kan sköta det här". *Nyheterna*.
- TV4 (2011-10-11) Juholt: Jag kan inte kommentera. *Nyheterna*.
- TV4 (2011-10-22) Bildt tillbakavisar anklagelser om jäv. *Nyheterna*.
- TV4 (2012-01-16) Juholt i blåsväder. *Nyheterna*.

TV4 (2012-04-11) Bildt försvarade Saudiaffär. *Nyheterna*.

Åklagarmyndigheten (2011-10-14) *Juholtärendet: förundersökning om bedrägeri läggs ned*, <http://www.aklagare.se/Media/Nyheter/Juholtarendet-forundersokning-om-bedrageri-laggs-ned>

